

MUSTAQIL O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TASHKIL TOPISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI

Daniyarov Shavkat

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti tarix fani o'qituvchisi

Sulaymonova Shaxzoda Dilmurod qizi

Aminboyeva Sarvinoz Ulug'bek qizi

Choriyev Elchin Akbar o'g'li

Alfraganus universiteti Tibbiyot fakulteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasi 1991-yil 31-avgustda mustaqillikka erishishi va uning tarixiy ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Ushbu voqea mamlakat tarixida tub burilish yasab, milliy mustaqillik, iqtisodiy o'zgarishlar va xalqaro maydonda mustaqil davlat sifatida tan olinishi uchun asos yaratdi. O'zbekistonning tashkil topishi milliy madaniyat va an'analarni tiklash, iqtisodiy islohotlar amalga oshirish, zamonaviy davlat qurish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga imkon berdi.

Kalit so'zlar: Siyosiy tizimdagi o'zgarishlar, iqtisodiy mustaqillik, O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e'lon qilinishi.

Mustaqillik tushunchasi o'zida azaldan insoniyatning orzu-umidlarini, armon va iztiroblarini mujassam etgan. Darhaqiqat, inson tabiatning gultoji sifatida hamisha ozodlik va hurriyatga intilib yashaydi. U hamisha har jihatdan o'zini erkin his qilishga, ozod yashashga, tahlikasiz turmush kechirishga ehtiyoj sezadi. Shuning uchun ham kishilik tarixi turli davrlarda yer sharining barcha mintaqalarida ozodlik uchun kurashni, shaklan turlicha, mohiyatan o'xshash bo'lgan hurriyatga intilish hodisalarini ko'p ko'rgan. Mustaqillikka erishish g'oyasi xalqimizga azaldan meros. Bu orzu avloddan avlodga o'tib, ming yilliklar qa'ridan bizgacha yetib kelmoqda. Birinchi Prezident I. Karimov "Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati" nomli risolasida "O'zbek millati azaldan o'z fikr-zikri, o'z istiqloli uchun kurashib yashagan. Bunga moziy guvoh. Millatimiz tarixi haqidagi haqiqat, yurtimizning fidoyi, o'z yo'lidan, maslagidan, so'zidan qaytmaydigan farzandlariga ochilishi lozim. Bilishimiz shart bo'lgan tarix sahifalarini qunt bilan varaqlash hammamiz uchun ham qarz, ham farz", - deganda xalqimiz tarixiy qismatidan saboq olishni, otalar tajribasini o'rganishni nazarda tutadi. Zotan, xalqimizning uzoq tarixi ozodlik, istiqlol uchun tinim-siz kurash davridir. XX asrning 90-yillariga kelib sotsialistik mamlakatlarda inson huquqlarini

himoya qilish va ozodlikka intilishning yangi bosqichi boshlandi. Sharqiy Yevropa mamlakatlarida qariyb yarim asr hukm surgan totalitar davlat tuzumi inqirozga yuz tutib, demokratik tarti-botlar qaror topa boshladi. Yugoslaviya Sotsialistik Federativ Respublikasi parchalanib, uning o'rnida bir necha mustaqil respublika, Chexoslovakiya Sotsialistik Respublikasi ikkiga bo'linib, Chexiya va Slovakiya suveren davlatlari vujudga keldi. Germaniya Federativ Respublikasi va Germaniya Demokratik Respublikasi birlashib, nemislar yashaydigan ulkan hududda sotsialistik tuzum barbod etildi. Ayni chog'da sobiq SSSR parchalanib, uning o'rnida mustaqil taraqqiyot yo'lini tanlagan 15 mamlakat tashkil topdi. Boshqacha qilib aytganda, bu davrga kelib ko'pgina mamlakatlarda mustaqillikka erishish masalasi dunyoni keng qamrab olgan tarixiy jarayonga aylandi. O'zbekistonning mustaqillikka erishishi ana shu olamshumul jarayon tarkibida yuz berdi. "Xalqlarning ozodlik, Mustaqillik, baxt-saodatga azaliy intilishi, o'z taqdirini o'zi belgilashga azm-u qarori hayotdagi chuqur o'zgarishlarni harakatga keltiruvchi kuchdir", - degan edi Islom Abdug'aniyevich Karimov.

XX asr 90-yillarining boshlariga kelib O'zbekistonda xalqning ana shu azaliy orzusini amalga oshirish kun tartibidagi bosh masala bo'lib qoldi. SSSR Oliy Soveti ham, SSSR

Prezidenti va Hukumati ham inqiroziy holatdan chiqishning yo'lini topa olmay qoldi. Xullas,

90-yillarning boshlariga kelganda markaz va ittifoqdosh jumhuriyatlar o'rtasidagi munosabatlar keskinlashib, markaziy hokimiyatning obro'yi pasayib ketdi. Siyosiy, iqtisodiy va xo'jalik hayoti boshqarilmay qoldi. Oqibatda turmushning barcha sohalaridagi salbiy ahvoldan xalqning kun sayin noroziligi ortib, turmush darajasi yomonlasha boshladi. Ishlab chiqarish va mehnat intizomidan chiqdi. Bu hol tabiiy ravishda xalqning ko'zini ochdi, endi u eskicha buyruqbozlik usulini qabul qila olmay qoldi. Qisqa qilib aytganda, shu vaqtga kelib respublikalar suverenitetini va inson huquqlarini poymol qilgan totalitar buyruqbozlik boshqaruvining istiqbolsiz ekanligini hayotning o'zi ko'rsata boshladi. 1990-yil sentabri boshlarida SSSR Oliy Kengashi IV sessiyasida N.Rijkov "Boshqariladigan bozor iqtisodiga o'tishga tayyorgarlik va mamlakat xalq xo'jaligida barqarorlikni vujudga keltirish haqida" ma'ruza qildi. Unda deputatlarning avvalgi fikrlari inobatga olingan variant ishlab chiqilgani aytilsada sessiya Hukumat Dasturini qabul qilmadi. Buning muhim sababi deputatlarda Hukumatga nisbatan ishonch yo'qola borgan edi. Ayni chog'da Hukumat Dasturi sobiq Ittifoqni saqlab

qolishni, shuningdek iqtisodiyotni sotsialistik yo'ldan rivojlantirishni ko'zda tutar edi.

1990-yil 11-sentabrda RSFSR Oliy Soveti II sessiyasi S. Shatalinning "500 kun" Programmasini qabul qildi. Unda quyidagi masalalar ko'tarilgan edi:

- Fuqarolarni mulkka egalik huquqini, iqtisodiy mustaqillikni, erkin iste'mol bozori va unda erkin narx;

- korxonaning mustaqil iqtisodiy faoliyat huquqi;

- ittifoqdosh respublikalarning mutlaq suvereniteti;

Aholi turmush darajasini pasaytirmaslikni ko'zda tutar edi.

SSSR Oliy Sovetining 21-sentabrda bo'lib o'tgan IV sessiyasida bu Dastur ham qabul qilinmadi. 1990-yil 24-sentabrda sessiya "Xalq xo'jaligini barqarorlashtirishning kechiktirib bo'lmaydigan vazifalari"ni muhokama qilib, Hukumat dasturi va S.Shatalin dasturidan iborat yagona dastur ishlab chiqishga qaror qildi. 1990-yil 18-oktabrda sessiya: "Bozor iqtisodiyotiga o'tish jahon amali-yotidan kelib chiqqan zarurat, ammo u iqtisodiyotning sotsialistik yo'nalishiga ziyon yetkazmaydi", - deb xulosa berdi. 1990-1991-yillarda iqtisodiyot orqaga qarab keta boshladi va xalqning turmush tarzi, sharoiti yomonlasha bordi. Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan tanazzulga yuz tuta boshladi. Ana shunday ziddiyatli bir sharoitda O'zbekiston rahbariyati bu yo'nalishlarning nomaqbul ekanligini aniq ravshan ko'rdi va respublika xalq xo'jaligini bozor iqtisodiyotiga o'tkazishning o'ziga xos yo'lini mustaqil tarzda o'zi belgilay boshladi. Avvalo, "O'zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini shakllantirish konsepsiyasini" tayyorlashga kirishildi. Konsepsiya respublika Davlat reja qo'mitasi, Moliya vazirligi, boshqa vazirliklar, idoralar, ilmiy-tadqiqot institutlari, viloyatlar va Toshkent shahar ijroiya qo'mitalari bilan hamkorlikda tayyorlandi. Unga ko'ra, "O'zbekiston xalq xo'jaligini sog'lomlashtirish va bozor iqtisodiyotiga o'tishning asosiy prinsiplari" ishlab chiqildi va u 1990-yil 17-oktabrida umumxalq muhokamasi uchun e'lon qilindi. 1990-yil oktabri oxirida O'zbekiston SSR Oliy Kengashi IV sessiyasida bu masala yuzasidan Hukumatning hisoboti eshitildi. Hukumat dasturiga ko'ra, quyidagilar O'zbekiston xalq xo'jaligini sog'lomlashtirish va bozor iqtisodiga bosqichma-bosqich o'tishning asosiy yo'nalishlari qilib belgilandi:

Mustaqil davlat bo'lmish O'zbekiston:

- ❖ boshqa respublikalar bilan muvofiqlashtirilgan mustaqil ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni xalq xo'jaligini o'zi boshqarish va o'zini o'zi pul bilan ta'minlash sohasida suveren huquqlarini amalga oshi-radi, xo'jalik turmushi va madaniy turmushdagi milliy o'ziga xoslik saqlanib qolishini ta'minlaydi;

❖ boshqa respublikalar bilan o'z iqtisodiy aloqalarini ekvivalentlik va o'zaro manfaatdorlik asosida mustaqil hal etadi, bu aloqalarni mamlakatning yaxlit xalq xo'jalik kompleksi doirasida o'zaro shart-nomalar va bitimlar bilan tartibga soladi;

❖ mahalliy Sovetlarning mahalliy o'zini o'zi boshqarishni keng rivojlantirish, uning mulkiy va moliyaviy negizini mustahkamlash huquqlariga kafolat beradi;

❖ o'z ixtiyorida bo'lgan hamma vositalar bilan mehnat jamoalarining va fuqarolarning iqtisodiy huquqlarini mustahkamlashga ko'maklashadi, shu huquqlarning har tomonlama himoya qilinishini ta'minlaydi.

❖ "O'zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risida" 1991-yil, 31 avgustida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Qonuniga konstitutsiyaviy maqom berilsin.

❖ O'zbekiston Respublikasi amaldagi Konstitutsiya moddalarini O'zbekiston

Respublikasining Davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risidagi qonunning qoidalariga zid kelgan hollarda mazkur qonunga amal qilinsin.

❖ Konstitutsiya komissiyasini tayyorlanayotgan Respublika Konstitutsiyasining Davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risidagi Qonunning qoidalariga amal qilinsin.

Shu tariqa qonun tarzida huquqiy jihatdan rasmiylashtirilgan O'zbekiston mustaqilligi barchaning dilini quvonchlarga to'ldirdi. Toshkentdagi Podyomnik ishlab chiqarish birlashmasining ishchisi, 21-saylov okrugidan O'zbekiston xalq deputati Botir Qosimov sessiya yakunida so'zga chiqib, shunday dedi: "Yashirmayman, mustaqillik haqida gap-so'z ko'p edi-ku, lekin ishning amaliy qismiga kelganda siljish yo'q edi. Nihoyat respublikamiz Oliy davlat hokimiyati juda muhim qonun, davlat mustaqilligi to'g'risidagi hujjatni qabul qildi. Endi mana shu har birimizga quvonch va iftixor tuyg'ularini olib kelgan qarorni amalda quvvatlashimiz zarur". Shu tariqa xalqimizning uzoq yillar kurashib, intilib qo'lga kiritgan mustaqillik erki qonun bilan mustahkamlab qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi haqidagi bu hujjatlar o'zbek xalqining asriy orzusi ro'yobga chiqqanligining huquqiy ifodasi bo'ldi. "O'zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risida" gi qonun g'oyat katta ahamiyatga ega bo'lganligi uchun bu muhim hujjat haqida batafsil to'xtash lozim. Mazkur qonun asosida O'zbekistonning huquqiy holati tubdan o'zgardi. O'z mohiyatiga ko'ra bu hujjat respublika uchun vaqtincha konstitutsiya rolini ham

o'ynaydigan bo'ldi.17 moddadan iborat bu qonun suveren O'zbekiston Respublikasining asosiy belgilarini aniqlab berdi.

1-moddada: O'zbekiston Respublikasi o'z tarkibidagi Qoraqalpog'iston Respublikasi bilan birga mustaqil demokratik davlat, deb e'lon qilinadi.

2-moddada: O'zbekiston Respublikasining xalqi suveren ekanligi va u respublika davlat hokimiyatining birdan bir sohibi ekanligi haqida gapiriladi.

3-moddada: O'zbekiston Respublikasi to'la davlat hokimiyatiga ega, o'zining milliy davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv idoralari tizimini mustaqil belgilash qonunlashtirildi.

5-moddada: O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiya, uning qonunlari ustun ekanligi va davlat idoralarining tizimi, hokimiyatni qonun chiqaravchi, ijroiya va sud hokimiyatiga ajratish tartibi asosida ko'rilganligi haqida gapirildi.

8-12-14-moddalar: O'zbekiston mustaqilligining iqtisodiy asoslarini izohlab berdi.

13-14-moddalarda: O'zbekistonning tashqi siyosiy aloqalaridagi mustaqilligi sharhlandi. 15-moddada: O'zbekiston Respublikasi hududida inson huquqlari umumiy deklaratsiyasiga muvofiq holda respublika fuqaroligi joriy etilishi, u fuqarolar millati, elati, ijtimoiy kelib chiqishi, qaysi dinga mansubligidan qat'i nazar, bir xil huquqlarga egaligi va ular respublika

Konstitutsiyasi va qonunlari himoyasida bo'lishlari qonunlashtirilgan.

16-moddada: Davlat ramzi bo'lgan gerb, bayroq va madhiya hamda davlat tili haqida gapirilsa, 17-moddada esa O'zbekistonning Qoraqalpog'iston bilan munosabatlari xususida so'z borib, O'zbekiston Qoraqalpog'istonning hududiy yaxlitligini tan olishi haqida fikr yuritiladi, u O'zbekiston tarkibida ekanligi e'tirof etiladi (bu moddada O'zbekiston va

Qoraqalpog'iston o'zaro munosabatlari ikki tomonlama tenglik asosida tarkib topishi kerakligi qonunlash-tirilgan). Shuningdek, bu moddada Qoraqalpog'iston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi tarkibidan tegishli qonunlar asosida chiqib ketishi mumkinligi ham e'tirof etilgan. Bunday Qonunning qabul qilinishi mustaqillik davrida qo'lga kiritilgan yutuqlarning natijasi hisoblanadi. Bu esa huquqiy, iqtisodiy hamda ma'naviy-axloqiy munosabatlar natijasi sifatida muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e'lon qilinganidan keyingi tarixiy vaziyat shunday ediki, endi davlat, xalq o'z taqdirini o'zi belgilaydi, deb e'lon qilish yetarli emas edi.

O'zbekistonning davlat mustaqilligi bilan bog'liq qonunlar tizimini yaratish zarur edi. Ayni paytda mustaqillik g'oyasini ham faqat bir tomonlama - havoyi va yuzaki talqin qilib bo'lmas edi. Binobarin, erishilgan mustaqillikni sobit qadamlik bilan mustahkamlash, buning uchun izchil kurashish lozim edi. O'zbekiston erishgan istiqlolni mustahkamlashda xalq tomonidan uning ma'qullanishini hisobga olib, mamlakatda referendum o'tkazishga qaror qilindi. 1991yil 18-noyabrda Oliy Kengash VIII sessiyasi O'zbekiston Respublikasi referendumini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. Shunga muvofiq 29-dekabrda: "Siz Oliy Kengash tomonidan O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e'lon qilinishini ma'qullaysizmi?"- degan masalada referendum o'tkazishga katta tayyorgarlik ko'rildi. Referendumni uyushqoqlik bilan o'tkazish maqsadida Markaziy saylov komissiyasi 13 okrug, 7 ming uchastka saylov komissiyalarini tuzdi. Ular joylarda referendum o'tkazish haqidagi qonunning so'zsiz bajarilishini ta'minlash borasida katta tashkiliy ishlarni olib bordilar. Umumxalq referendumga 10 millionga yaqin kishi, yoki saylov ro'yxatiga kiritilganlarning 94,1 foizi qatnashdi. Referendumda qatnashganlarning 98,2 foizi O'zbekiston Respublikasining mustaqil davlat deb e'lon qilinishini yoqlab ovoz berdi. Shuni aytish kerakki, referendum butun respublika hududida qonun asosida tashkiliy jihatdan uyushqoqlik, fuqarolarning yuksak siyosiy faolligi bilan o'tdi. Buni referendumda AQSH, Turkiya, Malayziya va boshqa mamlakatlardan kelgan betaraf kuzatuvchilar ham tasdiqladilar.

O'zbekiston mustaqil davlat, deb e'lon qilingan kunning o'zidayoq mustaqil davlat ramzlarini joriy qilish yuzasidan amaliy choralar ko'rildi. O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i to'g'risida, respublika gerbining nusxasi va Davlat madhiyasining musiqiy bayoni haqida maxsus qaror qabul qilindi. Unda Konstitutsiya komissiyasining ekspert guruhiga Davlat bayrog'ining variantlari ustida ishlashni davom ettirish, Oliy Kengashning tegishli qo'mitalariga Konstitutsiya komissiyasi ijodiy guruhi bilan hamkorlikda Davlat bayrog'i, madhiyasi haqida qonun loyihalarini ishlab chiqib, navbatdagi sessiyaga taqdim etish topshirildi. O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishgach, o'zining xalqaro talablar va me'yorlar doirasida qiyofasini ko'rsatmog'i, buning uchun esa o'zining butun imkoniyatlarini, o'ziga xos jihatlarini ifodalovchi davlat ramzlariga ega bo'lmog'i lozim edi. Odatda ramzlar shunchaki ranglar yig'indisidan iborat bo'lgan shakllar emas, ular ayni anashu davlatning va shu mamlakat m qarolarining o'zligidan kelib chiqmog'i, qolaversa, davlat siyosatining mazmunmohiyatini o'zida mujassam etmog'i kerak.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi mamlakat tarixida misli ko'rilmagan burilish nuqtasi bo'ldi. Bu voqea xalqning o'z taqdirini mustaqil ravishda belgilashiga, milliy o'zlikni tiklashga va milliy qadriyatlarni rivojlantirishga keng imkoniyat yaratdi. Mustaqillik yillarida siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda amalga oshirilgan islohotlar O'zbekistonni zamonaviy davlat sifatida shakllanishiga asos bo'ldi.

Shuningdek, mustaqillik mamlakatimizni xalqaro maydonda tanitib, dunyo mamlakatlari bilan iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarni rivojlantirish uchun keng yo'l ochdi. Bugungi kunda O'zbekistonning mustaqilligi nafaqat ichki barqarorlik va rivojlanishning kafolati, balki mintaqada tinchlik va taraqqiyot uchun muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Bu tarixiy voqea xalqimizning ma'naviy va moddiy taraqqiyotida ulkan ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

1. Narzulla Jo'rayev. "Mustaqil O'zbekistonning Tarixi"-Toshkent 2013
2. I.Karimov, Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Toshkent 1998-yil
3. I.Karimov, O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida, xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.Toshkent 1997-yil
4. Sh.M.Mirziyoyev.Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent 2021-yil
5. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi. Toshkent 2017-yil
6. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор: М.А.Рахимов. - Тошкент: Адабиёт учқунлари, 2018.

